

УДК 81'373[811.161.2 + 811.16](045)

ББК 81.411.1-03+81.41-03

МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЛЕКСЕМ *light* І *світло* НА РІЗНИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

ПРИЩЕПЧУК І.О.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто семантичні моделі розвитку лексем *light* і *світло*, починаючи з праїндоевропейської доби. Виявлено метафоричні моделі перетворень цих лексем в англійській та україномовній поезії XX – поч. XXI ст. Зіставлено схеми семантичної еволюції досліджуваних лексем та їх метафоричні переходи в англійській і українській мовах.

Ключові слова: семантичні моделі, лексеми *light* і *світло*, праїндоевропейська доба, метафоричні моделі.

The article deals with the semantic models of the development of the lexemes *light* and *світло* beginning from the Proto-Indo-European period. The metaphorical models of the transformations of these lexemes in the English and Ukrainian poetry of the XX – XXI centuries have been revealed. The schemes of the semantic evolution of the lexemes under consideration and their metaphorical shifts in the English and Ukrainian languages have been contrasted

Key words: semantic models, lexemes *light* and *світло*, Proto-Indo-European period, metaphorical models

Зіставне мовознавство, або контрастивістика, що має на меті виявлення національно-специфічного та універсального у споріднених і неспоріднених мовах, все частіше звертається до здобутків порівняльно-історичного мовознавства, зокрема до надбань у галузі реконструкції лексичної семантики, оскільки проблема значення продовжує бути центральною у сучасній антропоцентрично і когнітивно зорієнтованій лінгвістичній науці. Незважаючи на те, що реконструкція семантики залишається найменш опрацьованою цариною порівняльно-історичних досліджень, необгрунтовано стверджувати, що реконструкція значення праформ праїндоевропейської мови-основи, чи відновлення втрачених семантичних ланок у розвитку лексики сучасних мов є результатом інтуїції вченого-етимолога, а не об'єктивним здобутком наукових пошуків. Надійні критерії для опрацювання проблем діяхронічної семантики представлено у розвідках, що ґрунтуються на 1) методі семантичних паралелей [2; 9; 15], 2) ареальних студіях із широким залученням діалектного матеріалу як джерела прамовних реліктів [2; 9], 3) засадах діяхронічної семантичної ономазіології [13], діяхронічної когнітивістики [4; 5; 14; 15], семантичного моделювання прамовних зсувів [9], семантичної еволюції лексем у дискурсивній практиці людства [17].

Результатом міждисциплінарного вивчення мовних явищ є виникнення нових напрямів у лінгвістиці, одним із яких, на думку А. Корольової, є когнітивна лінгвокомпаративістика, що може бути визначена як цілком самодостатня наукова дисципліна, на меті якої – удосконалення методів і прийомів порівняльних і зіставних досліджень під впливом ідей сучасної когнітивної лінгвістики, що домінують у мовознавчих студіях [5].

Тривалий час семантична реконструкція передбачала встановлення якомога точнішого значення етимона чи праформи. Проте встановлення лише значення етимона не є тотожним поняттю реконструкції архетипу. У статті ми дотримуємося положень, обґрунтованих у працях

Л. Дронової, яка пише, що визначення внутрішньої форми слова, типів первинної мотивації у семантико-мотиваційному полі (як виявлення впливу когнітивних факторів на можливості семантичного розвитку слів) без звернення до внутрішньої реконструкції, відносної хронології мовних фактів, без співвіднесеності з певною історико-культурною ситуацією приводить до неперевіраних результатів, які базуються не на системних відношеннях, а на моменті формальної схожості чи встановленні етапів семантичного розвитку з погляду логіко-семантичних зв'язків сучасного носія мови [4].

Об'єктом вивчення у статті є інваріантні лексеми *light* і *світло* лексико-семантичної групи “світіння” в англійській та українській мовах. Лексика “світіння” неодноразово ставала об'єктом наукового інтересу лінгвістів: у діахронічному аспекті, починаючи з давньоанглійського періоду, на матеріалі літературних пам'яток та словникових джерел (Н. Стройкова) [11], в індоєвропейському контексті було описано світлопозначення у російській мові (С. Царгородцева) [12], у синхронії здійснювалися спроби зіставлення концептуальних уявлень про світло носіїв російської і англійської мов на матеріалі фразеології, художньої прози та біблійного дискурсу (М. Садикова) [10].

На часі виявлення моделей семантичного розвитку лексем зі значенням “світіння” та їхня актуалізація у такому специфічному жанрі, як поезія, адже відомо, що такі лексичні одиниці зберігають культурну пам'ять, відображаючи архаїчні смисли, реалізовані у певних контекстах художньої літератури [3]. А тому актуальним залишається вивчення напрямів метафоричних перетворень лексем *light* та *світло*, які є ключовими образами-символами у художніх творах, у плані етимології, лінгвокомпаративістики та контрастивістики.

Метою статті є виявлення моделей семантичних перетворень лексем *light* та *світло* на різних етапах розвитку англійської і української мов, а також їхнє відображення в поетичних текстах.

Матеріалом для дослідження стали дані етимологічних, історичних та тлумачних словників, словників символів світової та української культур, фрагменти поетичних текстів, що містять лексеми *light* (176 поетичних фрагментів), *світло* (78 фрагментів) та спільнокореневу з останньою лексему *світими* (178 фрагментів), відібрані шляхом суцільної вибірки зі збірок українських, британських та американських поетів.

Завдання статті:

- проаналізувати дані етимологічних та історичних словників і з'ясувати, на якому хронологічному зрізі відбулося семантичне розгалуження у рефлексах архетипів, від яких походять лексеми: *light* – в англійській мові та *світло* – в українській;
- представити моделі семантичних перетворень цих лексем;
- зіставити напрями метафоричних семантичних перетворень лексем *light* та *світло* в англійській і українській поетичних текстах ХХ – поч. ХХІ ст.

Семантичний розвиток лексеми *light* не позначений суттєвими зсувами значення на осі “індоєвропейська прамова – прагерманська мова – давньоанглійська мова – середньоанглійська мова – сучасна англійська мова”. Слово *light* походить від праіндоєвроп. **leuk-* “світити, блищати” [20, с. 353], “випромінювати світло, світити; яскравий” [27, р. 888], прагерманський рефлекс якого **leuh-/lauh-* “світло, світлий” у давньоанглійській мові мав континуант *leoht* “світло”, що споріднене з готським **liuhaþ* “світло”, ісландським *ljós* “світло”, давньонімецьким *liohsan* “блискучий, сяючий” [20, с. 353]. На етапі розвитку давньоанглійської мови існував також рефлекс праформи **leuk-* “світити, блищати” *lēota* “промінь, блиск” [20, с. 353; 27, р. 888]. Середньоанглійська форма *liht, light* “світло” зберігає значення “світло” [27, р. 888; 30, р. 399]. Семантична однорідність германських рефлексів праіндоєвроп. **leuk-* “світити, блищати” порушена у давньоісландській мові, яка, як і готська, зберігає найархаїчніші риси германських

мов, існуванням континуантів *leu-gr* “полум’я” та *leu-gr* “море” [20, с. 353], мотивація яких на рівні збереження зв’язків із архетипом є досить прозорою. Уявлення про море як про блискучий простір актуалізується і в сучасному англійському фразеологічному виразі *from sea to shining sea* “від узбережжя до узбережжя”, яке було вперше вжито в поетичній мові, але на разі є зафіксованим у фразеологічних словниках [26].

Когнатами лексеми *light* та споріднених з нею лексем інших германських мов є праслов’янське **lučiti* “відбуватися” та безпосередньо в українській мові – рефлекс *лучити* “цілитися, прицілюватися”, *лучитися* “траплятися” [25, с. 162]. На думку укладачів “Праслов’янського лексичного фонду”, дієслово **lučiti* мало вихідне синкретичне значення “освітлювати / цілитися (при світлі) / влучати”. Мотивуючим для значень “влучити”, “трапитися”, “отримувати”, “відбуватися”, “зустріти”, реалізованих у слов’янських рефлексах, вважається значення “світити” [25, с. 163]. Варто зазначити, що на слов’янському ґрунті дієслівна форма **lučiti* трактується як похідна від псл. **lučь* “промінь” [25, с. 163]. Українське *лучити* “цілитися, попасти”, споріднене зі старослов’янським “зустрітися, трапитися”, з литовським **laukti* “чекати” та праїндоевроп. **leuk-* “дивитися, світити, блищати” з початковим значенням “дивитися за чим-небудь, очікувати”, яке є вихідним для семантичного зсуву у бік “цілитися, кидати, покидати, одержувати” [19 (3), с. 316]. Автори ЕССЯ стверджують, що між праслов’янським **luuiti* “відбуватися” та литовським *laukti* “чекати” існують суттєві розбіжності у формі, і, не заперечуючи їхній генетичний зв’язок, доходять висновку, що слов’янське значення “світіння” є більш архаїчними [25, с. 163]. Зв’язок “світло – зір”, “світити – дивитися” підтверджений багатьма типологічними паралелями, зокрема у групах германських і слов’янських мов: *дивитися* від праїндоевроп. **dei-* “блищати, ясніти” [19 (2), с. 66; 20, с. 547], укр. *глядіти* від праїндоевроп. **ghlend-* “блищати” [19 (1), с. 532]; *glout* “дивитися з-під лоба” від праїндоевроп. **ghlud-* “блищати” [20, с. 220]. Найвірогіднішим, на наше переконання, є розвиток значення “влучати” на основі значення “дивитися” через проміжну семантичну ланку “видивлятися, пильнувати когось або щось”.

Отже, континуанти праформи **leuk-* “світити, блищати” на германському ґрунті зберігають семантичну стабільність. Зазначимо, що рефлекс праформи не демонструють енантіосемічних переходів, які характерні для праоснов із семантичним компонентом ‘світіння’.

У світлі теорії семантичного синкретизму індоевропейських дієслівних праоснов В. Левицький розглядає праформу **leuk-* “сяяти, світити” у генетичному зв’язку з праїндоевроп. **leu-* “різати, ламати” [20, с. 354]. Семантично синкретичні значення чи омонімічні форми на рівні прамови мають більшість пракоренів на позначення “світіння”, наприклад, праїндоевроп. **skāi-* “сяяти”, очевидно, становить синкретичну єдність з омонімічним йому праїндоевроп. **skai-* “бити” [20, с. 472], і, можливо, є мотивованими семантикою швидкого руху [20, с. 114]. Вважаємо можливим припустити, що значення давньоанглійського *lōma* “промінь”, готського *lauhtuni* “блискавка” [20, с. 353], а також праслов’янського **lučь* “промінь” могли розвинутися саме зі значення праїндоевроп. **leu-* “різати”. Зіставивши семантику слов’янських та германських континуантів, спостерігаємо, що розгалуження значень у групах мов відбулося на етапі давніх мов, оскільки значення “промінь”, збережене у слов’янських мовах, зберігається лише у давньоанглійській мові.

Лексема *світло* походить від праїндоевроп. **kueit-, kuoit-* “світити” [19 (3), с. 196–197; 2, с. 418], спорідненого з *kwit* – від праїндоевроп. **kei-* “цвісти”, пов’язаного давнім паралелізмом приголосних з **kuei-* “світити” [19 (2), с. 418]. В. Левицький підтримує думку про розвиток **kueit-/ kueid-* “сяяти / цвісти” від праїндоевроп. **keu-* “сяяти, блищати” [20, с. 298]. Зв’язок “цвісти – світити” є прозорим, якщо інтерпретувати цвітіння як набуття кольору. Слово *світло* є спорідненим з рос. *свет*, п. *ŕviat*, ч. *svet*, слц. *svet*, болг. *свят* [19 (5), с. 197].

Для давньоруської форми СВѢТЬ зафіксовані такі значення, як “світло”, “світ”, “земля”, “життя”. У давньоруський період СВѢТЬ характеризується значною словотвірною активністю. Похідне від СВѢТЬ слово СВѢТЛОСТЬ має низку прямих та переносних значень, серед яких “блиск”, “виблискування”, “сяйво”, “краса”, “благо”, “радість”, “слава”, “величність”, “титул князя”, “багатство” [23, с. 298].

Когнатом лексеми *світло* в англійській мові є лексема *white* “білий” – від давньоангл. *hwit* “білий”, що, у свою чергу, походить від прагерманського **hwīta* “білий”, та лексема *wheat* “пшениця” – від прагерманського **hwaita* “пшениця” [20, с. 298].

Як засвідчують етимологічні джерела, лексеми *light* та *світло* не зазнали суттєвих семантичних трансформацій у діахронії. Їхнє походження простежується до прайндоевропейського періоду. Праформи, які стали вихідними для лексем, що досліджуються, мають розгалужену систему рефлексів у групах слов’янських та германських мов.

У сучасній українській мові лексема *світло* має такі значення: 1. промениста енергія, що випромінюється яким-небудь тілом, сприймається зором і робить видимим навколишнє; 2. *перев.* з *означ.* освітлення, характерне для певного часу доби; 3. джерело освітлення і пристрій для освітлення в приміщенні та на вулиці; 4. місце, звідки йде освітлення; освітлене місце, освітлений простір; 5. *розм.* речовина для освітлення; 6. *жив.* світле місце, світла пляма на картині, що відтворює найінтенсивніше освітлення певної ділянки зображуваного простору; 7. *перен.* блиск очей, що з’являється під впливом радісного, світлого почуття; 8. *перен.* те, що робить ясним, зрозумілим навколишній світ; те, що робить радісним, щасливим життя. (Уживається як символ істини, розуму, освіти або радості, щастя) [22, с. 93].

У сучасній англійській мові для лексеми *light* зафіксовано такі значення: 1. форма енергії, яка робить навколишній світ видимим: відчуття, що виникає під впливом зорових рецепторів; 2. електромагнітне випромінювання, будь-якої довжини, що рухається зі швидкістю 3000.000 за секунду; 3. світло дня, світанок; 4. джерело світла: небесне світило, електрика; 5. *арх.* зір; 6. духовне осяяння: внутрішнє світло (божественне у людині, що веде її у життя), правда; 7. загальне знання, особливий аспект чи вигляд, представлений на розгляд; 8. особливий вид освітлення; 9. низка принципів, стандартів чи точок зору; 10. провідна людина в певній галузі, світило; 11. особливий вираз в очах; 12. представлення світла у мистецтві; 13. вогник для запальнички. 14. світлі тони в мистецтві [28].

Спільними для лексем є основне значення “позначення освітлення у певний час доби, джерела освітлення, речовини для освітлення”. Для обох мов зафіксовані у словниках мистецькі терміни, переносні значення “блиску в очах, розумового осяяння”. У світлі вище розглянутих етимологічних рішень для дієслів на позначення зору привертає увагу архаїчне значення *зір* в англійській мові. При зіставленні значень сучасних лексем помітно, що в українській мові слово *світло* не має семи ‘низка принципів, стандартів, точок зору’, яка властива для слова *light*.

За “Словником символів культури України” світло виступає як символ духу, інтелекту, моральності; єдності всього з усім; любові, краси; творчих сил; космічної енергії; сяяння; божественного світла; Ісуса Христа; оновлення життя; правди; істини; добра; впорядкування космосу; первісної матерії чоловічої статі (у язичників); сонця; зорі; дня; місяця [21]. У контексті світової культури світло репрезентує внутрішнє просвітлення, космічну силу, безмежну доброту і правду. Це символ безсмертя, вічності, раю, чистоти, мудрості, інтелекту, величності, радості та життя. Світло сонця позначає духовне знання, відбите світло місяця – раціональне знання [24, с. 323–324]. Як зазначає М. Садикова, світло є архетипним символом, який має подібні значення для всього людства та символізує безсмертя / вічність / рай / чистоту / добро / знання / радість / надію [10, с. 9].

Розглянемо досліджувані лексеми як символи в поетичних текстах. Поетичний текст спрямований на емоційну реакцію читача і твориться автором під впливом зміненого стану

свідомості [7]. Саме в поетичних текстах лексеми часто вживаються у нових значеннях, які часом суперечать усталеним у свідомості архетипним уявленням носіїв мов про те чи інше поняття.

Незважаючи на те, що образи часто є авторськими, читач здатний інтерпретувати їх завдяки архетипним і стереотипним уявленням, які існують у свідомості носія певної лінгвокультури. Значення, яких набувають лексеми *light* та *світло* у поетичних текстах ХХ – поч. ХХІ ст. реалізуються в межах певних семантичних зсувів, які пов'язані з основним значенням лексем, здебільшого, метафоричним зв'язком. Метафоричні значення розпізнаються через зв'язок основного значення з переносним за допомогою семантико-когнітивного форманта, що інтегрує різні сутності і є мотивувальною ознакою метафоричної проєкції з вихідної поняттєвої сфери в нову [6, с. 48]. Чіткі критерії визначення семантико-когнітивного форманта і донині становлять мовознавчу проблему. Припускаємо, що інтерпретацію авторських інтенцій у використанні метафоричних моделей з лексемами *light* та *світло* зумовлюють архетипні та стереотипні уявлення носіїв англійської і української мов.

Зіставимо низку метафоричних значень, яких набувають лексеми *light* та *світло* в англійських та українських поетичних текстах ХХ ст.

Широкий спектр символічних репрезентацій світла, реалізованих у метафоричних переходах, актуалізується у вірші сучасного британського поета Д. Тейлора:

Light is the breaking of dawn СВІТЛО – СВІТАНОК, ЗАРОДЖЕННЯ ЖИТТЯ
Light is the load when you are just born СВІТЛО – ЖИТТЯ
Light is a place without any fear СВІТЛО – ПОЧУТТЯ БЕЗПЕКИ, КОМФОРТУ
Light is when your lover is near СВІТЛО – ЛЮБОВ
Light is a heart that's open and free СВІТЛО – ВНУТРІШНЯ СВОБОДА, ЩАСТЯ
Light is a place where truth you can see СВІТЛО – ІСТИННЕ ЗНАННЯ, ПРАВДА
Light is a feeling that's good СВІТЛО – ВНУТРІШНІЙ СПОКІЙ, РАДІСТЬ
Light is when everything's clear, understood СВІТЛО – РОЗУМІННЯ
Light is the absence of dark АРХЕТИПНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ СВІТЛО – ТЕМРЯВА
Light is a summer picnic in a beautiful park СВІТЛО – СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ, РАДІСТЬ
Light is just simply walking on air СВІТЛО – ЩАСТЯ
Light is what makes the shine in her hair СВІТЛО – ОПИС ЛЮДИНИ, ЖІНКИ
Light is what warms and what feeds СВІТЛО – ОСНОВА ЖИТТЯ
Light is not having any more needs СВІТЛО – ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЯМ
Light is a magical feeling inside СВІТЛО – ПОЗИТИВНІ ПОЧУТТЯ, РАДІСТЬ ЖИТТЯ
Light is the side of the street to reside СВІТЛО – МІСЦЕ ЛЮДИНИ У СВІТІ
Light is always and always will be СВІТЛО – СВІТ, ВІЧНІСТЬ
Light is what joins us, him, you and me СВІТЛО – ЛЮДЯНІСТЬ, ДОБРОТА (“Light is”)

Звернімося до першого віршованого рядка. Життя людини з її труднощами часто трактується як тягар. Уподобнюючи світло і тягар, з яким народжується людина, автор надає лексемі *light* значення, яке робить її синонімом слів *доля*, *життя*.

На грі слів американський автор Ш. Силверстайн будує вірш “Batty”, реконструюючи можливу мотивацію для лексеми *batty* ‘ненормальний’ і в поетичній формі створюючи власну, “прозору” етимологію лексеми, яка базується на уявленнях людини про світло і темряву і психологічному страху дитини перед темрявою. У вірші дитинча кажана просить маму вимкнути світло й увімкнути темряву. Читач робить висновок про нелогічність поведінки кажана (англ. *bat*), і тому людину, яка чинить усупереч загальноновизнаним стандартам поведінки, можна охарактеризувати словом *batty*.

*The baby bat
Screamed out in fright,*

Turn on *the dark*,
I'm afraid of *the light*. ('Batty')

Поширеною є реалізація трансформації значення за моделлю СВІТЛО – ІСТОТА, СВІТЛО – СУБСТАНЦІЯ, РІДИНА: *Роздмухавши густинь сінешніми дверима, став перед нами дім, пливучий, мов крижина. Лилось через поріг рідкоолійне світло, і холод нас проймав, хмільний, далекосвітний* (Павло Мовчан “Гравюри Георгія Якутовича”); *...небесний вітряк повітря молов, і пахло залізом, бо землю захвачував промінь-гостряк! І сипалось мливо потічками світла, коня притрусивши у лузі й траву [...]* (П. Мовчан “Небесний вітряк”). Розгорнута метафора світла створена в поетичних рядках В. Стуса у вірші “Похмурий досвіток чи пільма дня? [...]”: *вдивляюсь із живої домовини туди, де розкошує маячня моїх далеких недобутих марень в калейдоскопі радоще-жальів, над вежею стожальної покари стрілою давніх і незбутніх днів, що споена отруйним соком світла і мерехтить, мов алкоголь терпінь* [35, с. 162]. Автор вищенаведених рядків, порушуючи уявлення про світло як життєдайну силу, створює словесно-поетичний авторський образ, де уподібнює світло до отрути, що органічно вплітається у канву вірша, у якому описано важкий душевний стан людини. Зсув значення за моделями СВІТЛО – СУБСТАНЦІЯ, РІДИНА, СВІТЛО СОНЦЯ – НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ реалізовано у вірші Д. Левертов “Sojourns in the Parallel World”: *Whenever we lose track of our own obsessions, our self-concerns, because we drift for a minute, an hour even, of pure (almost pure) response to that insouciant life: cloud, bird, fox, the flow of light, the dancing pilgrimage of water, vast stillness.* Приклад моделі СВІТЛО – РІДИНА з субмоделлю СУБСТАНЦІЯ – СВІТАНОК знаходимо в поезії Енн Секстон “O Ye Tongues. First Psalm”: *Let the waters divide so that God may wash his face in first light* [40, р. 396] та ін.

В англійських та українських віршованих текстах світло найчастіше вживається для опису людини, зокрема в інтимній ліриці. На думку Е. Траугот, семантичний розвиток слів відбувається у напрямку більшої дискурсивної маркованості – від об’єктивного до суб’єктивного [17]. Саме такий вектор семантичних перетворень засвідчено у реалізаціях семантики світла на позначення характеристики людини та її емоцій у проаналізованих поетичних фрагментах англійською та українською мовами.

Метафорична модель СВІТЛО – ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ з субмоделями СВІТЛО – ТАЛАНТ, ОБДАРУВАННЯ, СВІТЛО – ВНУТРІШНЄ СВІТЛО, СВІТЛО – ЛЮДИНА, ЇЇ ПРИСУТНІСТЬ НА ЗЕМЛІ, СВІТЛО – НЕВИННІСТЬ, ЧИСТОТА ДУШІ, СВІТЛО – ЖІНОЧА КРАСА втілена у нижчеподаних рядках з творів обома мовами: *unless a woman has that cold fire in her called poet: with that she may see them and by its light they know her* (Деніз Левертов “The Elves”); *Let your light shine out make it big and bright Let your light shine out deep into the night.* (Сюзанна Шевальє “Let your light shine”); *The air rings for you, for that astonishing rite of my breathing tent undone within your light* [40, р. 17]; *It seems only yesterday I used to believe there was nothing under my skin but light. If you cut me I could shine. But now when I fall upon the sidewalks of life, I skin my knees. I bleed.* (Billy Collins “On Turning Ten”); *Пригаси мене губамия к свічу – розлітаюсь врізнобіч – врізнобіч лечу. І свічу врізнобіч. І зі світлом своїм бавлюсь* (Світлана Йовенко “Пригаси мене губами”). *Напівосяєне блакитним світлом, в глухому фосфоричному вогні латаття губ тремтітиме розквітле* (Євген Гуцало “Блакитний час, прикинувшись водою [...]”); *Та дівчинка до мене підійшла. Сяйнувши світлом оченят бездонних* (І. Драч “Калина на тому світі”). *Я буду на світі Допоки незнане світло В обличчі твоєму світить* [33, с. 160]; *Цвітуть луги. Цвітуть рожевим, білим. Цей світ – як луг – не можна не любити. Твоє до мене світло долетіло, моє ж до тебе, видно, ще летить* (Є. Гуцало “Ти – мов галактика. До того ж – чорноброва.”).

Символіка світла збережена у відтворюваній у поезії моделі СВІТЛО – МРІЯ, СВІТЛО – НАДІЯ, СВІТЛО – ПОЧУТТЯ: *I lie down in the shadow. No longer the light of my dream before me* (Langston Hughes “As I grew older”); *В затінку чуда, в світлі надії так і живемо. Веснам*

радiсm. Рано встаємо – будні чи свята (Ірина Жиленко “В затiнку чуда”). Гра свiтла тiнi уособлює людськi почуття, виступає метафорою життя з його радощами та труднощами: *The ground is most unusual today Full of swamps of darkness with hills of light All in the same expanse of countryside I run for the hills, but the swamp, it holds me tight* (David Taylor “Mixed Feelings”); *An atmosphere charged with a feeling within of a darkness that comes in the absence of light.* (David Taylor “Restless Night”). Подiбним до описаного є перехiд СВIТЛО – ЖИТТЯ, ГРА СВIТЛА I ТIНI – СКЛАДНI ТА ПРОСТI МОМЕНТИ ЖИТТЯ: *То вглянься ж чесно у життєпис свiй. Народе, не минувши свiтла й тiнi* (Б. Олiйник “Пам’ятi води”).

Свiтло виступає алегоричним вiтiленням людського життя, а його iнтенсивнiсть варiюється вiдповiдно до перiоду життя: *As the sun sets behind a torn and ravaged sky like the light that shines in elders’ eyes full of the colours of life’s rich passing pageant* (David Taylor “Life’s Passing Pageant”); *В гiрчичнiм свiтлi днiв осiннiх, На лiто старша, ти iдеш, Й тече твiй погляд темно-синiй, Як вiтер в затiнку небес* (Вiнграновський М. “Я двi пори в тобi люблю [...]”).

Свiтло є енергiєю, що робить свiт видимим для людини, виступає джерелом зору та використовується для створення потужного вiзуального ефекту в поезiї, щоб справити враження на читача, апелювати до сфери емоцiй i створити естетичний ефект в обох мовах (СВIТЛО – ВIЗУАЛЬНИЙ ОБРАЗ): *Here in the womb’d room silk purple drapes flash a light as subtle as your hands before love-making* [36, p. 9]; *Mrs Moon sitting up in the sky little old lady rock-a-byewith a ball of fading light and silvery needles knitting the night* (Roger McGough “Mrs Moon”); *As the stores close, a winter light opens air to iris blue, glint of frost through the smoke grains of mica, salt of the sidewalk.* (Денiз Левертov “February Evening in New York”); *При свiтлi снiгу можна й в листопадi частину страхiв вiдпустити туди, де вулички канал впадає в падiл й чечiтку вибивають поiзди* (В. Базилевський “При свiтлi снiгу”).

Вiзуальний ефект виникає у реалiзацiї таких моделей творення свiтла в поетичному тексті, як СВIТЛО – СВIТЛО СВIТЛI, СВIТЛО СОНЦЯ, СОНЯЧНЕ СЯЙВО, МIСЯЧНЕ СЯЙВО, СЯЙВО ЗIРОК: *Praise the invisible sun burning beyond the white cold sky, giving us light and the chimney’s shadow and the chimney’s shadow* (Денiз Левертov “Mass for the Day of St. Thomas Didymus”); *А там iз безоднi небесноi зiрка иле iмпульси свiтла тонким-претонкi* (П. Мовчан “Шум вiтру згасав [...] то спалахував зримо [...]”).

У поетичних творах освiтлення рiзної iнтенсивностi вживаються для створення зорового образу частини дня у моделях СВIТЛО – СВIТАНОК, СВIТЛО – СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ, СВIТЛО – ЗАКIНЧЕННЯ ДНЯ, СУТIНКИ: *Which the black world bends [...] without thrones or gates, without faith, warmth or light for any of its creatures where even the children go mad* (Kenneth Patchen Saturday Night In The Parthenon); *But the two men, that last morning of death, before the first of light, watched the land of Venus, its sweetless shore, and thought, “This is the end. This is the last of a man like me.”* [40, p. 15]; *Одна Голгофа споконвiк була: Розбiйник i Творець висiли поруч, I в темрявi не розрiняли їх. Та ми повиннi бачити при свiтлi, Де вбитий Бог, а де всесвiтнiй хам, Що перед смертю розпинав народи* [32, с. 104].

На переконання I. Свiтсер, свiтло як джерело зору є основою осмисленого знання, оскiльки людина свiдомо вибирає зором предмети, на яких зосереджує увагу, на противагу слуху, який не є пiдконтрольним людинi [16, p. 36]. Свiтло є джерелом зору i тому визначає кут зору, погляд людини на явище чи предмет, що вiтiлено в поетичних образах, реалiзованих у моделi СВIТЛО – КУТ ЗОРУ: *In north light, my smile is held in place, the shadow marks my bone...; In south light, her smile is held in place, her cheeks wilting like a dry orchid; my mocking mirror, my overthrown love, my first image* [40, p. 40]; *I свiтло рожеве спотворює вiдстань мiж нами, усе навпаки, перевернуто ниць* (П. Мовчан “Затримуйте зором прозорiсть повiтря i прозелень крони [...]”).

Семантичний розвиток лексем *light* та *світло* не позначений суттєвими зсувами на всіх етапах функціонування. В англійській та українській мовах збереглися континуанти розглянутих вище прайндоевропейських основ, які є архетипами для лексем *light* та *світло*, але їхня семантична історія розходиться на етапі прагерманської та праслов'янської мов.

Ключовий у культурі людства архетипний символ світла знаходить своє відображення в поетизованих метафоричних моделях, реалізованих в англійській та українській поетичних текстах XX – поч. XXI ст. Світло як джерело зору має потужний вплив на сферу фізичних відчуттів людини та ментальних операцій, які пов'язані з зоровим сприйняттям і подальшою обробкою інформації, а тому світло у поезії створює особливий візуальний образ і використовується для естетичного впливу на читача.

Описані метафоричні моделі розвитку лексем *light* та *світло* у сучасній англійській та українській поезії не демонструють значних ідіотнічних розбіжностей, а, здебільшого, відображають символіку світла в його універсальних репрезентаціях. В обох мовах світло може втілюватися у словесно-поетичних авторських образах, виступати частиною розгорнутої метафори. Світло як явище фізичного світу природи набуває антропоцентричного спрямування в поезії і найчастіше вживається для опису сфери людських почуттів, емоцій, характеристик, а іноді – на позначення людини, її життя, присутності на землі. Перспективним убачаємо детальніший опис метафоричних моделей перетворень лексики “світіння” в поезії та вивчення явища культурної пам'яті лексем, їх латентних смислів, що розкриваються в художній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Словесно-поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
2. Варбот Ж.Ж. К этимологии прилагательных со значением ‘быстрый’ П / Жанна Жановна Варбот // Этимология 1988 – 1990 – М. : Наука, 1993. – С. 44–49.
3. Домбродов И.Г. Еще раз об исторической памяти в языке / И.Г. Домбродов // Вопросы языкознания. – 2002. – № 2. – С. 103–108.
4. Дронова Л.П. Синхрония и диахрония: отложенная встреча / Л.П. Дронова // Вестник Томского государственного университета. Серия Филология. – Томск : Издательство ТГУ, 2009. – № 3(7) – С. 116–123.
5. Корольова А.В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції правових форм до реконструкції структур свідомості / А.В. Корольова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – Т. 17. – № 2. – С. 94–101.
6. Кравцова Ю.В. Семантико-когнітивне моделювання метафоризації / Юлія Валентинівна Кравцова // Мовознавство. – 2011. – №1. – С. 43–54.
7. Кушнерова О.А. Віршований текст як результат зміненого стану свідомості автора / Олена Андріївна Кушнерова // Наукові записки Острозької академії. Серія “Філологічна”. – Острог : Нац. ун.-т. “Острозька академія”, 2012. – Вип. 29. – С. 102–106.
8. Левицький В.В. Основи германістики / Віктор Васильович Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 528 с.
9. Нечитайло І.М. Історія і типологія праслов'янських девербативів : [монографія] / Ірина Миколаївна Нечитайло. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – 365 с.
10. Садыкова М.А. Лингвокультурный анализ мифологизированных концептов “Свет/Light” и “Тьма/Darkness” в текстах священного писания : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.А. Садыкова. – Ижевск, 2007. – 19 с.

11. Стройкова Н.Е. Историческое развитие глаголов лексико-семантической группы со значением “свечение” в английском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н.Е. Стройкова. – М., 1973. – 25 с.
12. Царгородцева О.В. Русские светообозначения в индоевропейском контексте : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / О.В. Царгородцева. – Томск, 2009. – 27 с.
13. Blank A. Words and Concepts in Time: Towards Diachronic Cognitive Onomasiology [Electronic Resource] / Andreas Blank. – Mode of Access : <http://www.metaphorik.de/01/blank.pdf>
14. Györy G. A cognitive approach to the methodology of semantic reconstruction / G. Györy, I. Hegedűs // Current Methods in Historical Semantics / [eds K. Allan, J.A. Robinson]. – Berlin : Degruyter, 2012. – P. 313–334.
15. Joseph D. Evaluating Semantic Shifts: the Case of Indo-European *(s)meuk- and Indo-Iranian *muč- [Electronic Resource] / B.D. Joseph, C.S. Karnitis. – Mode of Access : <http://www.ling.ohio-state.edu/~bjoseph/publicat.htm>.
16. Sweetser E. From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure / Eve Sweetser. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – 188 p.
17. Traugott E.C. From Polysemy to Internal Semantic Reconstruction [Electronic Resource] / E.C. Traugott // Proceedings of the twelfth annual meeting of Berkeley Linguistics Society. – 1986. – P. 539–550. – Mode of Access : <http://elanguage.net/journals/bls/article/.../2439>
18. Vaan M. de The Etymology of English to brag and Old Icelandic bragr [Electronic Resource] / M. de Vaan // North – Western European Language Evolution. – John Benjamins Publishing Company. – Vol. 41. – P. 39–49. – Mode of Access : <https://openaccess.leidenuniv.nl/.../de%20Vaan>.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

19. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко та ін.]. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 634 с.; 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 573 с.; 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с.; 2003. – Т. 4 : Н–П. – 657 с.; 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с.; 2012. – Т. 6 : У–Я. – 569 с.
20. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. – Т. I. – 616 с.
21. Словник символів культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
22. Словник української мови : в 11 т. / [укл. і гол. редактор В.Т. Бусел]. – К. : Наукова думка 1978. – Т. 9. – 917 с.
23. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка / Измаил Иванович Срезневский. – СПб., 1912. – Т. 3. – 910 с.
24. Тресиддер Дж. Словарь символов / Джек Тресиддер. – М. : Фаир-Пресс, 1999. – 448 с.
25. Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / [под. ред. члена-кор. АН СССР О.Н. Трубачева] // Академия Наук СССР. Институт русского языка. – М. : Изд-во “Наука”, 1990. – Вып. 16. – 264 с.
26. Idioms by The Free Dictionary.com [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.idioms.thefreedictionary.com>
27. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / [ed. E. Klein]. – Amsterdam; London; New York : ELSEVIER PUBLISHING COMPANY, 1966. – Т. 1 : А–К. – XXV, 853 p.; 1967. – Т. 2 : L–Z. – P. 855–1776.
28. Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.merriam-webster.com>

29. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bern : Francke, 1959. – 1183 S.
30. Stratmann F.H. A Middle English Dictionary / Francis Henry Stratmann; [rev. H. Bradley]. – Oxford : Oxford University Press, 1974. – 710 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

31. Клуб поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua>
32. Олійник Б.І. Вибране / Борис Ілліч Олійник. – К. : Етнос, 2009. – 639 с.
33. Павличко Д.В. Ялівець / Дмитро Васильович Павличко – К. : Веселка, 2004. – 399 с.
34. Симоненко В.А. У твоєму імені живу / Василь Андрійович Симоненко – К. : Веселка, 1994. – 350 с.
35. Стус В.С. Вибрані твори / Василь Семенович Стус. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. – 352 с.
36. Angelou M. The Complete Collected Poems of Maya Angelou / Maya Angelou – New York : Random House, 1994. – 274 p.
37. Plath S. The Collected Poems / Sylvia Plath – New York : Harper and Row Publishers, 1981. – 351 p.
38. Poems by Denise Levertov [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.chriscorrigan.com/parkinglot/levertov.htm>
39. PoemHunter.com: Poets, Poems, Poetry [Electronic Resource]. – Mode of Accesss : <http://www.poemhunter.com>
40. Sexton A. The Complete Poems / Anne Sexton. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1981 – 622 p.

Дата надходження до редакції 05.06.2015